

ARXELOGİYA VƏ ETNOQRAFİYA

UOT 902

<https://doi.org/10.59849/2218-4783.2025.2.89>

VƏLİ BAXŞƏLİYEV

BÜLÖVQAYA YAŞAYIŞ YERİNİN KERAMİKA MƏMULATI

Cənubi Qafqazın qədim abidələrində Mesopotamiya ilə bağlı maddi mədəniyyət nümunələrinin tapılması qafqazşünas tədqiqatçılar arasında böyük marağa səbəb olmuşdur. Tədqiqatçıların bir qrupu Mesopotamiya mədəniyyətlərinin Cənubi Qafqaza yayılmasını iqtisadi-mədəni əlaqələrlə bağlamış digərləri isə Mesopotamiya mədəniyyətlərinin köç yoluyla Cənubi Qafqaza yayıldığını söyləmişdir. Bülövqayadan yeni aşkar olunan keramika məmulatı Cənubi Qafqaz və Şimali Mesopotamiya arasındakı əlaqələri yenidən dəyərləndirməyə imkan verir. Araşdırmalar göstərir ki, Bülövqaya yaşayış yerinin boyalı və sadə keramikası Ubeyd mədəniyyətinin lokal variantı sayıla bilər. Tədqiqatın nəticələri Ubeyd tayfalarının e. ə. V minilliyin birinci yarısında şimala doğru hərəkət edərək Naxçıvanda məskən saldığını təsdiq edir. Ubeyd tayfalarının şimala doğru hərəkəti Cənubi Qafqazın zəngin xammal yataqları, xüsusilə obsidian və mis yataqları, həmçinin bol otaqları ilə bağlı olmuşdur.

Açar sözlər: Cənubi Qafqaz, Yaxın Şərq, Naxçıvan, Ubeyd mədəniyyəti, Bülövqaya.

Giriş. Qafqazşünas tədqiqatçılar Cənubi Qafqazın Neolit mədəniyyəti ilə bağlı müxtəlif fikirlər söyləmişlər. Tədqiqatçıların bir qrupu Mesopotamiya mədəniyyətlərinin Cənubi Qafqaza yayılmasını iqtisadi-mədəni əlaqələrlə bağlamış [Бахшалиев, 2022, s. 149], digərləri isə Mesopotamiya mədəniyyətlərinin köç yoluyla Cənubi Qafqaza yayıldığını söyləmişdir. Bülövqayadan yeni aşkar olunan keramika məmulatı Cənubi Qafqaz, o cümlədən Azərbaycanla Şimali Mesopotamiya arasındakı əlaqələri yenidən dəyərləndirməyə imkan verir.

Keramika məmulatı. Bülövqayadan aşkar olunan tapıntıların əksəriyyəti keramika məmulatından ibarətdir. 2024-cü ilin qazıntıları zamanı Bülövqaya yaşayış yerindən 8507 keramika aşkar olunmuşdur. Bunlar arasında forma verən keramika 1639 ədəddir. Keramika məmulatını dörd qrupa ayırmaq olar. Forma verən keramikanın 69,6% çəhrayı rəngli keramika (şəkil 1, 1-5), 27,4% boyalı keramika (şəkil 1, 11-16), 2% qəhvəyi rəngli keramika (şəkil 1, 6-8), 1% qara rəngli keramikadır (şəkil 1, 8-10). **Birinci qrupa** qırmızının müxtəlif tonlarında bişirilən çəhrayı rəngli keramika daxildir. Bu qrupdakı keramika saman, bitki, bəzən həm saman, həm də qum qarışığı olan gildən, bəzən isə qarışığı olmayan gildən hazırlanaraq çəhrayı rəngin müxtəlif tonlarında bişirilmişdir. Onların bəzilərinin səthində qaba saman qarışığı aydın şəkildə izlənilir. Keramika məmulatı nazik gil təbəqələri bir-birinin üzərinə yapışdırmaqla hazırlanmışdır. Bəzi keramika məmulatının üzəri daraqvarı alətlə düzəldilmişdir. Ancaq bu tip keramika da azdır. Bu tip keramika məmulatı adətən yaxşı, bəzən isə qeyri-bərabər bişirilmişdir. Lakin onların bəzisinin divarları arasında qara, yaxud boz rəngli təbəqəyə rast gəlinir ki, bu da onların lazımcına oksigen almadığını və yaxşı bişmədiyini göstərir. Qabların oturacaqları yastı, xaricə doğru çıxıntılı və yuvarlaq şəkildədir. Üst laydan aşkar olunan keramika məmulatının bir çoxunun səthi hər iki üzədən incə ərplə örtülmüşdür ki, bu da keramikanın rəngini və xüsusiyyətlərini izləməyə çətinlik törədir.

Bu qrupa kasa, çölmək tipli qablar aiddir. Küpə tipli qablar nadir hallarda rast gəlinir. Keramika məmulatı arasında iri təsərrüfat küplərinin də parçaları vardır. Qablar başlıca olaraq qalın divarlıdır. Lakin az da olsa nazik divarlı, kiçik həcmli qablar vardır (şəkil 2, 3, 6, 12). Kasa tipli qablar qabarıq və konusvari gövdəlidir (şəkil 2, 1, 1, 14). Çölməklər xaricə qatlanmış ağız kənarlı, qabarıq gövdəlidir (şəkil 2, 4). Oturacaqlar başlıca olaraq yastıdır. Diskşəkilli və xaricə doğru çıxıntılı oturacaq tiplərinə də rast gəlinir (şəkil 2, 9, 19). Qabların az bir qismi müxtəlif formalı qabartma naxış-

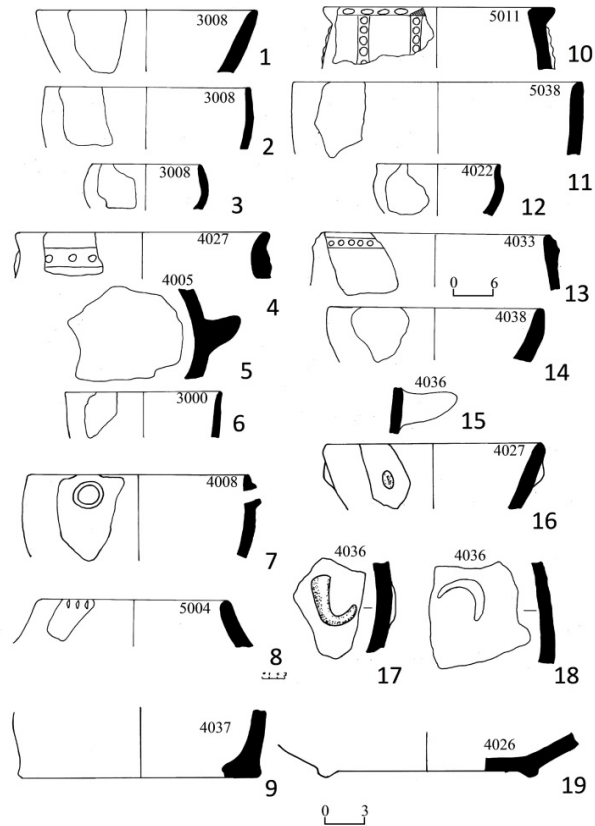
la, o cümlədən bəziləri isə qabarıq məməciklərlə naxışlanmışdır (şəkil 2, 16-18). Məməcik və ayparaşəkilli qabartmalarla naxışlama Umm Dabaqiyyah [Kirkbride, 1972, plate XI, 5, 8, 12], I Kültəpə [Абибуллаев, 1982, табло X, 13] kimi yaşayış yerlərindən məlumdur. Bəzi keramika nümunələri isə üfqi və şaquli qabartma üzərindən barmaq basqısı ilə naxışlanmışdır (şəkil 2, 4, 10, 13).

Şəkil 1. Bülövqaya yaşayış yerinin sadə və boyalı keramikası.

Bu tip ornamentasiya Cənubi Qafqazın Neolit abidələrindən məlum deyil. Keramika nümunələrinin bəzisi relyef kəmərlər üzərindən çəkilən çərtmələrlə naxışlanmışdır (şəkil 2, 8). Qulplar olduqca azdır. Qulplar buynuzşəkilli olub qabların gövdəsindən yuxarıya doğru yüksəlir (şəkil 2, 5). Bu tip qulplar Neolit və Eneolit dövründə geniş yayılmışdır. Bu tip qulplar I Kültəpə [Бахшалиев və d., 2017, şəkil 110-112], Tell Damishiliyya [Akkermans, 1988, fig. 16, 120] və digər yaşayış yerlərindən məlumdur. Son Eneolit dövründə belə qulplara olduqca az rast gəlinir. Bəzi qabların ağız kənarı çərtmələrlə naxışlanmışdır. Bəzi qabların isə silindirik lüləyi vardır (şəkil 2, 7). Həsir izi yalnızca iki keramika parçasının üzərində qeydə alınmışdır. Ümumiyyətlə, çəhrayı rəngli saman və qum qarışıq keramika Azərbaycanın, o cümlədən Naxçıvanın Neolit və Eneolit abidələrindən məlumdur [Badalyan et al. 2010, s. 185; Бахшалиев, 2022, s. 145-149; Lyonnet et al., 2012, s. 38-39, 42]. Lakin keramika nümunələrinin müəyyən hissəsi, xüsusilə qabarıq və konusvarı gövdəli kasalar Yaxın Şərqi ölkələrindən aşkar olunan keramika ilə oxşardır. Bu qrupa aid keramika məmulatı arasındakı bəzi kasaların gövdəsi konusvarı formalı olub mərkəzi hissədə xaricə doğru çıxıntılıdır (şə-

kil 3, 1-4). Cənubi Qafqaz abidələrindən indiyədək aşkar olunmayan bu tip kasalar Yaxın Şərqi mədəniyyətləri üçün xarakterikdir.

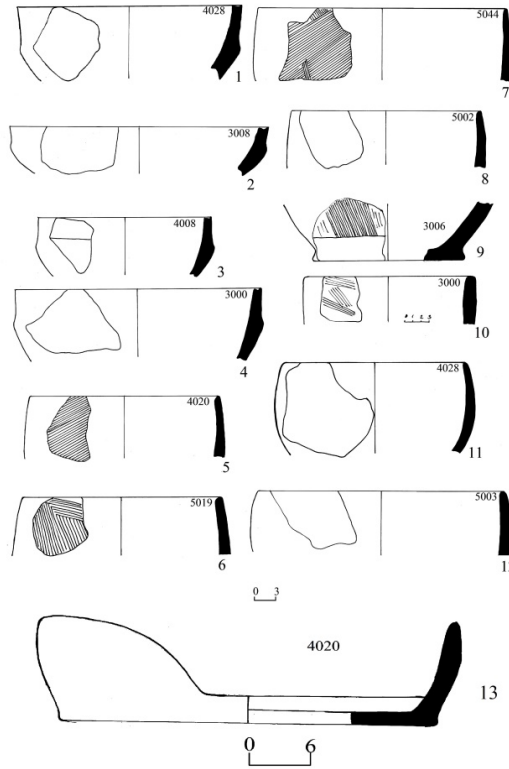
Şəkil 2. Bülövqaya. Qırmızı rəngli keramikan tipləri.

Araşdırmalar bu tip kasaların əsasən Orta Xalaf dövründə ortaya çıxdığını və Son Xalaf dövründə də istifadə olunduğunu göstərir. Bu tip kasaların prototipləri Sabi-Abyadın [Akkermans, 1987, fig. 4, 10; Akkermans, 1989, fig. IV.28, 204] və Tell Arpaçıyanın [Mallowan, Cruikshank, 1933, fig. 54, 4] Xalaf təbəqəsindən aşkar olunmuşdur. Bu qabların bənzərləri II Yarımtərə [Amirov, 2018, fig. 7, 1, 3; Merpert, Munchaev, 1987, fig. 19, 3-4], Tell Aqab [Davidson, Watkins, 1981, Fig. 2, 4], Təpəcik [Esin, Arsebuk, 1971, s. 121] və Tülintərənin Ubeyd dövründən [Esin, Arsebuk, 1982, s. 91] məlumdur. Qeyd etmək lazımdır ki, Naxçıvantərədən aşkar olunan nümunə yaşayış yerinin stratigrafiyasına əsasən e. ə. 4941-4722-ci illərə aid edilir [Бахшалиев, Бахшалиев, 2021, s. 187]. Bülövqaya yaşayış yeri isə karbon analizlər əsasında e. ə. 5007-4353-ci illər ilə tarixləndirilir [Бахшалиев və d., 2024, s. 10].

Qabartma bəzəklər, xüsusilə məməciklərlə naxışlama Cənubi Qafqazda Neolit və Eneolit dövrü [Бахşəliyev, 2021, s. 53, şəkil 40, 1] abidələrindən məlumdur. Bülövqayada istifadə olunan silindrik lüləkli qablar Naxçıvanda Neolit dövründən [Бахşəliyev, 2021, s. 57, şəkil 46] məlum olsa da, qeyd etməli ki, qabartma bəzəklər, silindrik lüləklər və qulp tipləri həmçinin Yaxın Şərqi, xüsusilə Ubeyd mədəniyyəti abidələrindən yaxşı məlumdur [Jasim 2021, s. 407, fig. 334, p. 433, fig. 374].

İkinci qrupa daxil olan keramika başlıca olaraq qum, bəzən isə saman və qum qarışığından hazırlanaraq qəhvəyi, bəzən isə tünd qırmızı rəngdə qeyri-bərabər bişirilmişdir. Az miqdarda keramika məmulatının tərkibində ağ kirəc və mika qarışığı vardır. Qabların divarları arasında yaxşı bişməmiş təbəqə qalmışdır. Bəzi keramika nümunələrinin üzəri daraqvarı alətlə düzəldilmişdir. Bu qrupa daxil olan qablar başlıca olaraq qazan, kasa və küpə tipli qablardan ibarətdir (şəkil 3, 5-10).

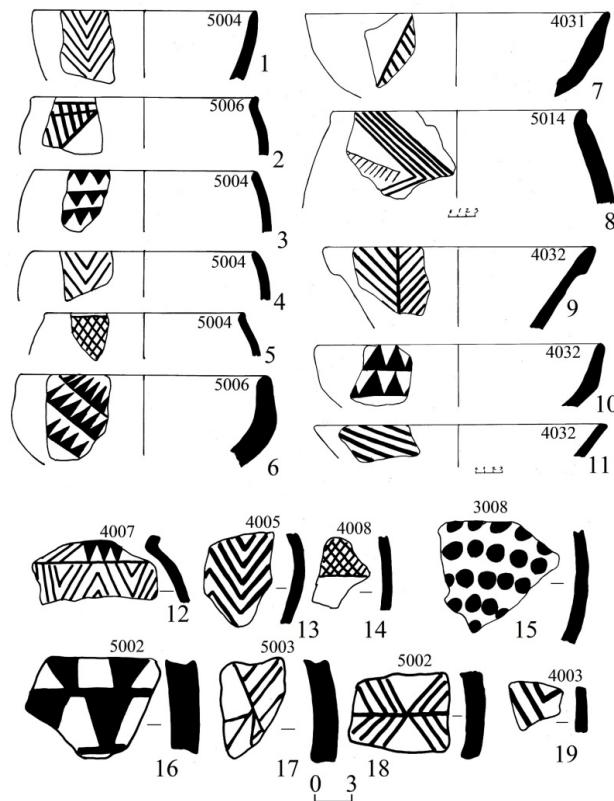
Bəzi qabların gövdəsinin ortasında, buynuzşəkilli qulpları vardır. Bu tip keramika məmulatının bəzilərinin ağız hissəsində, bəzisinin isə gövdəsində güclü hislənməyə rast gəlinir, bəzilərinin isə gövdəsində aşınma izləri vardır.

Şəkil 3. Bülövqaya. Qırmızı (1-4), qəhvəyi (5-10) və qara rəngli keramika.

Tədqiqatlar zamanı bu tip qabların ocaqların içərisindən aşkar olunması onların mətbəx qabları kimi istifadə olduğunu göstərir. İndiyədək bu tip keramika məmulatının yalnızca Son Eneolit üçün və Sioni mədəniyyəti üçün xarakterik olduğu söylənsə də araşdırmalar bu tip keramikanın Sioni mədəniyyətinin formalaşmasından xeyli əvvəl Erkən və Orta Eneolit dövründə mövcud olduğunu göstərir. Bu qrupa daxil olan qabarıq və konusvarı gövdəli kasaların həmçinin daramanaxışlı keramikanın bənzərləri həm Cənubi Qafqaz [Ахундов, 2017, с. 45, табл. 13, 2, 4; Lyonnet et al., 2012, p. 86-87; Бахшалиев, 2019, с. 101, рис. 4, 3], həm də Yaxın Şərq abidələrindən məlumdur [Sharifi, Motarjem, 2018, p. 91, fig. 9]. Naxçıvan [Seyidov, Baxşəliyev, Mahmudova, 2010, s. 63-78] və Muğan [Нариманов, 1987, с. 125] abidələrindən məlum olan qəhvəyi rəngli keramika Son Eneolit dövründə keramika məmulatının az bir qismini təşkil etmişdir [Baxşəliyev və d. 2024, s. 1-15; Baxşəliyev, 2023, s. 110-112]. Bu qrupa daxil olan kasa tipli qabların birinin ağızının kənarından şaquli şəkildə yuxarıya doğru qalxan qulaqcıqşəkilli qulpu vardır (şəkil 3, 13). Bu qulplar Neolit və Eneolit abidələrində az da olsa vardır. Bu tip qulplara Mərkəzi Avropada Neolit abidələrindən məlumdur [Титов и др., 1980, с. 206-217]. Azərbaycanda bu tip qulpa İlanlıtəpə yaşayış yerində rast gəlinmişdir [Нариманов, 1987, с. 238, рис. 42].

Üçüncü qrup keramika məmulatı boz, yaxud qara rənglidir (şəkil 3, 11-12). Onların bəzisi saman, bəzisi isə qum qarışığı olan gildən, bəzisi isə qatqısız gildən hazırlanmışdır. Bəzi keramika nümunələri hər iki üzdən cilalanmışdır. Bu tip keramika nümunələrinin bəzisi daraq tipli alətlə düzəldilmiş, bəziləri məməciklərlə naxışlanmışdır. Bəzi qabların buynuzşəkilli qulpları var. Bu qrupa daxil olan keramika formaca digər qrupdakılarla eynidir. Naxçıvanın Neolit və Eneolit abidələrində qara rəngli qablar çox azdır.

Şəkil 4. Bülövqaya. Boyalı keramika.

Bülövqayadan aşkar olunan **dördüncü qrup** keramika boyalı keramikadır (şəkil 4). İndiyədək Cənubi Qafqazın heç bir abidəsində bu qədər boyalı keramikaya rast gəlinməmişdir. Onların gilinə saman, bitki, bəzən narın, yaxud iri qum qatılmış, bəzisi isə qatqısız gildən hazırlanaraq yaxşı bişirilmişdir. Bununla belə, yaxşı bişməyən parçalar da vardır. Boyalı keramikanı boyanma texnikasına görə iki qrupa bölmək olar. Birinci qrupdakılar əksəriyyət təşkil edir. Bu qrupdakı keramika qabları sarı, yaxud narıncı anqobla örtülmüş səthinə, bəzən isə bir başa qabların səthinə qəhvəyi, yaxud qara rənglə çəkilməmişdir (şəkil 1, 11-13, 14, 16). İkinci qrupdakılar isə qırmızı anqob üzərindən qəhvəyi, yaxud qara rənglə çəkilməmişdir (şəkil 1, 15). Boyalı keramika başlıca olaraq küpə, kasa və çölmək tipli qabların parçalarından ibarətdir. Küpə tipli qablar qısa silindrik boğazlı, qabarıq gövdəlidir. Çölməklər xaricə qatlanmış ağız kənarlı, qabarıq gövdəlidir. Kasa tipli qablar çoxluq təşkil edir. Onların qabarıq, konusvarı və bikonik gövdəli olmaqla müxtəlif tipləri vardır. Konusvarı gövdəli kasaların bəzisinin gövdəsi mərkəzi hissədə xaricə doğru çıxıntılıdır. Bu tip kasaların sadə tipləri haqqında yuxarıda bəhs etmişdik. Keramika məmulatının bütün tipləri Ubeyd mədəniyyəti abidələrindən məlumdur. Bu tip kasalar Tell Aqab [Davidson, Watkins, 1981, fig. 2, 4], II Yarımtərəp [Merpert, Munchaev, 1987, s. 33-34; Amirov, 2018, fig. 6-8], Tell Abad [Jasim 2021, s. 266-528] və digər yaşayış yerlərindən məlumdur.

Bülövqaya keramikasının naxış motivləri olduqca müxtəlifdir. Bunlar arasında dalğalı xətlər, düz xətlər, yuvarlaq dairələr, bir-biri üzərində yerləşdirilmiş üçbucaqlar vardır. Lakin bir-biri üzərində yerləşdirilmiş üçbucaqşəkilli naxışlar və sünbülşəkilli naxışlar üstünlük təşkil edir. Bu keramika istehsalının lokal istehsalı ilə bağlı ola bilər. Boyalı keramikanın naxış motivlərinin, demək olar ki, hamısı Ubeyd mədəniyyətindən məlumdur. Bəzi naxış motivləri Ubeyddən əvvəlki dövrlərdə də istifadə olunmuşdur. Ehtimal ki, bu naxışların müəyyən simvolik mənası da olmuşdur.

Bülövqaya yaşayış yerində aparılan geniş arxeoloji araşdırmalar e. ə. V minilliyin ortalarında Naxçıvanda yayılan boyalı keramikanın Ubeyd mədəniyyəti ilə bağlı olduğunu göstərir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Bülövqayada boyalı keramikasının əksəriyyətini sarı, yaxud narıncı anqob

üzərinə qəhvəyi, ya da qara rənglə naxışlanmış keramika (*black on buff*) təşkil edir ki, bu da birbaşa Ubeyd mədəniyyəti ilə bağlıdır. Qırmızı anqob üzərinə qara rənglə naxışlanmış keramika (*black on red*) yerli mədəniyyətin əlaməti sayıla bilər. Bu tip keramika Urmiya hövzəsində Neolit dövründən mövcud olmuş və Eneolit dövründə də davam etmişdir [Abedi, Omrani, Karimifar 2015, s. 23-40]. Buna görə də Bülövqaya keramikasının formalaşmasında müxtəlif impulsların iştirak etdiyini deyə bilərik. Lakin qeyd etməliyik ki, Ubeyd keramikasının forma və naxış motivlərinin hamısına hələlilik Bülövqayada rast gəlinmir. Ola bilsin ki, Bülövqaya mədəniyyəti Ubeyd mədəniyyətinin lokal variantı olmuşdur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Bülövqaya Ubeyd mədəniyyətinin erkən mərhələsini əks etdirir. Bu mədəniyyətin tarixləndirilməsi və onun özünəməxsus xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi üçün keramika məmulatı olduqca önəmlidir. Bülövqaya keramikası forma və naxış motivinə görə əvvəlki dövrlərin keramikası ilə bənzərdir. Buna baxmayaraq bu dövrün boyalı keramikası Son Eneolit abidələrində yoxdur. Neolit və Eneolit dövründə Urmiya hövzəsində [Henricson 1983, s. 203], o cümlədən Dalmatəpə mədəniyyətində [Hamlin 1975, s. 11-127] yayılan qırmızı astarlı keramika Bülövqayada tək-tək nümunələrlə aşkar olunmuşdur. Ancaq bu tip keramika Son Eneolit abidələrində heç yoxdur. Dalmatəpə tipli basmanaxışlı keramikanın da olmaması Bülövqayanın Dalmatəpə mədəniyyətindən fərqli bir mədəniyyət olduğunu deməyə imkan verir. Birinci qrupa aid keramika məmulatının bir qisminin ağzının altı barmaq basqısı ilə naxışlanmış qabarıq zolaqla əhatələnmişdir. Bu tip keramika Dalmatəpə mədəniyyətində yoxdur. Bu tip keramika Uzunoba [Бахшалиев 2017, рис. 5, 2], Bülövqaya [Бахşəliyev 2024, s. 144, şəkil 2, 3-4], Ovçulartəpə [Бахşəliyev və d. 2010, s. 127, tablo XLVI, 1, 4], Culfa Kültəpəsinin VII təbəqəsi [Abedi et al., 2014, fig. 12, 9-10; fig. 15, 5], Təpə Qışlağın III təbəqəsindən [Sharifi, Motarjem 2018, s. 95, fig. 15] məlumdur. Deyə bilərik ki, Naxçıvanda və Urmiya hövzəsində bu tip keramika e. ə. V minilliyin birinci yarısı və ortalarında meydana çıxır. Bülövqayadan götürülən bir karbon nümunənin analizi e. ə. 4953-4723-cü illəri, digəri isə e. ə. 5007-4782-ci ili göstərmişdir [Бахşəliyev 2023, s. 83], Uçan Ağılda bu dövr 4600-4350-ci illəri [Marro 2022, s. 111-130], Uzunobada e. ə. 4620-4370-ci göstərmişdir [Бахşəliyev, Бахşəliyev 2023, s. 9-34]. Ubeyd tipli keramika yaxın bənzərləri Naxçıvantəpə yaşayış yerindən də məlumdur [Бахşəliyev, Бахşəliyev 2023, s. 64, fig. 12, 12-15]. Yaşayış yerinin bu dövrü üçün bir karbon nümunənin analizi e. ə. 4945-4732, digəri e. ə. 4686-4464 göstərmişdir [Бахşəliyev, Бахşəliyev 2023, s. 34, tablo 1]. Bu tarixlərə baxıldıqda e. ə. V minilliyin birinci yarısı və ortalarına doğru Ubeyd tipli keramikanın Urmiya hövzəsi və Naxçıvana doğru yayıldığını demək olar.

Nəticə. Araşdırmalar göstərir ki, Bülövqaya yaşayış yerinin boyalı və sadə keramikası Ubeyd mədəniyyətinin lokal variantı sayıla bilər. Tədqiqatın nəticələri Ubeyd tayfalarının e. ə. V minilliyin birinci yarısında şimala doğru hərəkət edərək Naxçıvanda məskən saldığını təsdiq edir. Ubeyd tayfalarının şimala doğru hərəkəti Cənubi Qafqazın zəngin xammal yataqları, xüsusilə obsidian və mis yataqları, həmçinin bol otlaqları ilə bağlı olmuşdur. Bülövqaya keramikası arasında Urmiya hövzəsi üçün xarakterik keramikanın aşkar olunması bu mədəniyyətin yerli mədəniyyətlərlə bağlı olduğunu göstərir.

ƏDƏBİYYAT

1. Бахşəliyev V.B., Марро С., Ашуров С. Овçулартəпəsi. Bakı: Elm, 2010, 154 s.
2. Бахşəliyev V. Neolit və Eneolit dövründə Naxçıvanın iqtisadi-mədəni əlaqələri. Naxçıvan: Əcəmi, 2021, 232 s.
3. Бахşəliyev V.B. Naxçıvan arxeologiyası. Naxçıvan, Əcəmi, 2023, 372 s.
4. Бахşəliyev V., Марро С., Berthon R., Quliyeva Z., Sərialtun S. Kültəpədə arxeoloji qazıntılar. Bakı: Elm və təhsil, 2017. 164 s.
5. Бахşəliyev V.B., Бахşəliyev E.V. Dalmatəpə mədəniyyətinin mənşəyi. Naxçıvan: Əcəmi, 2023, 136 s.
6. Seyidov A., Бахşəliyev V., Mahmudova V. Xələc. Bakı: Elm, 2010, 216 s.

7. Абибуллаев О.А. Энеолит и бронза на территории Нахичеванской АССР. Баку: Наука, 1982, 316 с.
8. Ахундов Т.И. У истоков Кавказской цивилизации (Памятники традиции Гарабагского неолита). Баку, 2017, 918 с.
9. Бахшалиев В.Б. Исследование энеолитических памятников Сирабчайской и Нахчыванчайской долин / Проблемы археологии Кавказа и Передней Азии / Ред. Н.А.Мусеибли. Баку, 2017, с. 108-121.
10. Бахшалиев В.Б. Археологические исследования поселения Нахчывантепе // Российская археология, 2019, № 2, с. 114-128.
11. Бахшалиев В.Б. Археологические раскопки на поселении Кюльтепе I // Российская археология, 2022, № 1, с. 139-152.
12. Бахшалиев Э., Бахшалиев В. Неолитический слой поселения Нахчывантепе // Российская археология, № 2, 2021, с.187-197.
13. Бахшалиев В.Б., Марро К., Бертон Р., Оранж М. Новые данные о связях древних поселенцев Нахчывана с Ближним Востоком // Российская археология, 2024, № 1, с. 7-21.
14. Нариманов И.Г. Культура древнейшего земледельческо-скотоводческого населения Азербайджана. Баку: ЭЛМ, 1987, 260 с.
15. Титов В.С., Эрдели И., Габори М. Археология Венгрии (Каменный век). Москва: Наука, 1980, 420 с.
16. Abed A., Khatib Shahidi H., Chataigner Ch. et al. Excavation at Kul Tepe of (Jolfa), North-Western Iran, 2010: First Preliminary Report // ANES, 2014, v. 51, pp. 33-165.
17. Abedi A., Omrani B., Karimifar A. Fifth and fourth millennium BC in north-western Iran: Dalma and Pisdeli revisited // DP, 2015, v. 42, pp. 321-338.
18. Akkermans P.A. Late Neolithic and Early Halaf Village at Sabi Abyad, Northern Syria // Paléorient, 1987, v. 13, No. 1, pp. 23-40.
19. Akkermans P. The Soundings at Tell Damishiliya, In Hammam Et-Turkman I. / Ed M.N.Van Loon. İstanbul, 1988, pp. 19-68.
20. Akkermans P. The Prehistoric Pottery of Tell Sabi Abyad, Excavations at Tell Sabi Abyad Prehistoric investigations in the Balikh Valley, northern Syria. Oxford, 1989, pp. 77-214.
21. Amirov Sh. The Morphology of Halafian painted pottery From Yarim Tepe II, and the Process of Ubaidian Acculturation / II Workshop on Late Neolithic Ceramics in Ancient Mesopotamia: pottery in context, Monografies del MAC 1 / Ed. A.Gómez-Bach, J.Becker and M.Molist. Barcelona, 2018, pp. 15-23.
22. Badalyan R., Harutyunyan A., Chataigner Ch. et al. The Settlement of Akhnashen-Khatunarkh, A Neolithic Site in the Ararat Plain (Armenia): Excavation Results 2004-2009 // TUBA-AR, 2010, v. 13, pp. 185-218.
23. Davidson T. E., Watkins T. Two Seasons of Excavation at Tell Aqab in the Jezirah N.E. Syria // Iraq, 1981, v. 43, No. 1, pp. 1-18.
24. Esin U., Arsebuk G. Tepecik ve Tülintepe kazısı 1971 // Ankara: Keban Projesi 1971 Çalışmaları, Ankara, 1974, s. 111-159.
25. Esin U., Arsebük G. Tülintepe kazısı 1974 // Ankara: Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları, Ankara, 1982, s. 119-134.
26. Hamlin C. Dalma Tepe // Iran, 1975, v. 13, pp. 111-127.
27. Henrickson E.F. Ceramic styles and cultural interaction in the Early and Middle Chalcolithic of the Central Zagros, İran: A Thesis submitted in conformity with the requirements for the degree of Doctor of philosophy in the University of Toronto, 1983, 840 p.
28. Jasim S.A. Excavation at Tell Abada, Iraq. Chicago: University of Chicago, 2021, 588 p.

29. Kirkbride D. Umm Dabaghiyah 1971: A Preliminary Report. An Early Ceramic Farming Settlement in Marginal North Central Jazira, Iraq // Iraq, 1972, v. 34, No. 1, pp. 3-15.
30. Lyonnet B., Guliyev F., Helwing B., Aliyev T. et al. Ancient Kura 2010-2011: The first two seasons of joint field work in the Southern Caucasus // AMIT, 2012, v. 44, p. 1-190.
31. Mallowan M.E.L., Cruikshank J.R. Excavations at Tall Arpachiyah, 1933 // Iraq, 1935, v. 2, No. 1, pp. 1-178.
32. Merpert N.Y., Munchaev R.M. The Earliest Levels at Yarim Tepe I and Yarim Tepe II in Northern Iraq // Iraq, 1987, v. 49, pp. 1-36.
33. Sharifi M., Motarjem A. The process of cultural change in the Chalcolithic period in the highlands of Western Iran at Tepe Gheshlagh // DP, 2018, v. 45, pp. 86-99.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: velibahshaliyev@mail.ru

Veli Bakhshaliyev

POTTERY OF THE BÜLÖVKAYA SETTLEMENT

The discovery of samples of material culture associated with Mesopotamia in the South Caucasus raised great debate among the scholarly community. Some group of scholar's claim that traces of Mesopotamian cultures in the South Caucasus link to economic and cultural relationship, and whereas others see this spread of Mesopotamian cultures the result of migration. Newly discovered pottery from Bülövkaya provides new insight into the relationship between the South Caucasus and Northern Mesopotamia. Research shows that painted and simple ceramics from the Bülövkaya settlement can be considered a local variant of the Ubaid culture. The results of the study show that the Ubaid tribes moved north and settled in Nakhchivan in the first half of the 5th millennium. The movement of the Ubaid tribes to the north was associated with the rich deposits of raw materials of the South Caucasus, especially deposits of obsidian and copper, as well as abundant pastures.

Keywords: *South Caucasus, Middle East, Nakhchivan, Ubaid culture, Bülövkaya.*

Вели Бахшалиев

КЕРАМИЧЕСКИЕ ИЗДЕЛИЯ ПОСЕЛЕНИЯ БЮЛОВКАЯ

Образцы материальной культуры, связанные с Месопотамией, найденные в древних памятниках Южного Кавказа, вызвали большой интерес среди кавказоведов. Одна группа исследователей связала распространение месопотамских культур на Южный Кавказ с экономическими и культурными связями, другие заявили, что месопотамские культуры распространились на Южный Кавказ посредством миграции. Недавно обнаруженные керамические изделия из Буловкая позволяют нам по-новому оценить связи между Южным Кавказом и Северной Месопотамией. Исследования показывают, что расписную и простую керамику поселения Буловкая можно считать локальным вариантом убейдской культуры. Результаты исследования показывают, что убейдские племена в первой половине V тысячелетия двинулись на север и поселились в Нахчыване. Движение убейдских племен на север было связано с богатыми месторождениями сырья Южного Кавказа, особенно месторождениями обсидиана и меди, а также обильными пастбищами.

Ключевые слова: *Южный Кавказ, Ближний Восток, Нахчыван, Убейдская культура, Буловкая.*

Daxilolma tarixi: İkkin variant 17.06.2025
Son variant 15.07.2025